

**Список використаних джерел:**

1. Парій Є. В. Поняття концептуалізації та типологія концептів у сучасній когнітивній лінгвістиці. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філологічна. 2014. Вип. 45. С. 339–340.
2. Яворський М. С. Концептуальні основи дослідження базових суспільних теорій та крос-дисциплінарний напрямок у дослідженні новітніх концепцій популізму. *Регіональні студії*. 2019. № 17. С. 106–114.
3. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля, 2006. 711 с.
4. Загуменна Ю. О. Концептуалізація феномену національної безпеки в теоретико-правовій науці: особливості сучасної методології. *Форум права*. 66 (1). С. 37–55.
5. Грушко І. Концептуалізація національних інтересів у теорії міжнародних відносин. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2020. № 2 (8). С. 6–17.
6. Горобець К. В. Концепт права: спроба системної інтерпретації. *Філософія права і загальна теорія права*. 2015. № 1–2. С. 211–223.
7. Ситник Г. П. Концептуалізація соціального явища – національна безпека в теорії і практиці публічного управління. *Науковий часопис Академії національної безпеки*. 2019. № 1–2(21–22). С. 8–30.
8. Берназюк Я. Методологія проведення наукових досліджень у сфері конституційного права на сучасному етапі: визначення основних завдань. *Право України*. 2014. № 11. С. 136–144.
9. Гураленко Н. А. Ціннісно-сміслові константи суддівського пізнання: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.12. Чернівці, 2016. 393 с.
10. Дахно О. Ю. Політика забезпечення територіальної цілісності України (теоретико-методологічний аналіз): дис. ... канд. політ. наук: 21.01.01. Київ, 2020. 199 с.

УДК 340

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.6.4>

**ШЕВЧИШЕН А.В.**

**МЕТОДОЛОГІЯ ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ  
В ОКРЕМИХ ГАЛУЗЯХ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ**

**RESEARCH METHODOLOGY IN CERTAIN FIELDS OF LEGAL SCIENCE**

Формування уявлень про особливості методології проведення наукових досліджень в окремих галузях юридичної науки відбувається у результаті зустрічного руху теоретичних викладок загального методологічного характеру та розробок питань методології проведення конкретного дослідження. Це дозволяє: перевірити на практиці життєздатність наявних на сьогодні положень теорії методології проведення юридичних наукових досліджень та виявити в ній прогалини, неточності чи невідповідності сучасним правовим явищам; підвищити науковий рівень досліджень окремих проблемних питань теорії та практики правоохоронної діяльності в аспекті їх обґрунтованості, коректності обрання методів та вдосконалення критеріїв оцінки достовірності отриманих результатів. У статті здійснюється вивчення загальних положень методології здійснення наукових досліджень, а також теоретич-

них узагальнень досвіду проведення досліджень у науках кримінального (зокрема правоохоронного) циклу (адміністративного, кримінального права, кримінального процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності) що дозволило запропонувати побудову програми дослідження, яка повинна містити як мінімум чотири блоки: аналітико-ознайомлювального, призначеного для розкриття стану досліджуваної проблеми; концептуально-моделювального – для структурування уявлень про предмет дослідження, його завдання та методи їх вирішення; технологічного – для проведення відбору та дослідження теоретичного та емпіричного матеріалу; завершального, у межах якого здійснюється оформлення відповідно до встановлених для такого роду робіт вимог та рефлексивна оцінка процесу виконання дослідження. Зазначено, що до системи основних методів досліджень повинні бути включені методи: матеріалістичної діалектики, спостереження, описання, аналізу, синтезу, абстрагування, формально-логічний, експерименту, діагностики, системно-структурний, порівняльний, пошуково-бібліографічний, історичний, порівняльно-правовий, соціологічний, моделювання, статистичного узагальнення.

**Ключові слова:** юридична наука, кримінальний цикл, правоохоронна діяльність, дослідження, методологія, метод.

The formation of ideas about the peculiarities of the methodology of conducting scientific research in certain branches of legal science occurs as a result of the opposing movement of theoretical statements of a general methodological nature and the development of issues of the methodology of conducting a specific study. This makes it possible to: verify in practice the viability of the currently available provisions of the theory of the methodology of conducting legal scientific research and identify gaps, inaccuracies or inconsistencies in it with modern legal phenomena; to raise the scientific level of research on certain problematic issues of the theory and practice of law enforcement in terms of their validity, the correctness of the choice of methods, and the improvement of the criteria for assessing the reliability of the obtained results. The article examines the general provisions of the methodology of carrying out scientific research, as well as theoretical generalizations of the experience of conducting research in the sciences of the criminal (in particular, law enforcement) cycle (administrative, criminal law, criminal process, criminology, and investigative activities), which made it possible to propose the construction of a research program that should contain at least four blocks: analytical and informative, designed to reveal the state of the investigated problem; conceptual and modeling – for structuring ideas about the subject of research, its tasks and methods of solving them; technological – for selection and research of theoretical and empirical material; the final one, within which registration is carried out in accordance with the requirements established for this type of work and a reflective assessment of the research implementation process. It is noted that the system of basic research methods should include the following methods: materialistic dialectics, observation, description, analysis, synthesis, abstraction, formal-logical, experimental, diagnostic, systemic-structural, comparative, search-bibliographic, historical, comparative-legal, sociological, modeling, statistical generalization.

**Key words:** legal science, criminal cycle, law enforcement activity, research, methodology, method.

**Вступ.** В юридичних науках питання методології входить до найбільш значущих та дискусійних на сучасному етапі їх розвитку. При чому слід відмітити, що його обговорення відбувається не тільки в діапазоні обрання світоглядних концепцій про право, юридичну діяльність, правопорушення та інші явища правової дійсності, але й в контексті питання про дійсно об'єктивну необхідність методології під час правових досліджень [1, с. 24]. Оскільки методологія не являє собою цілісної науки, а розчленовується на окремі різновиди залежно від того, які – загальні, загальнонаукові або приватні – методи вона розробляє і яку конкретну науку обслуговує, то відповідно кожна наука має свій особливий предмет, вона немінуче створює свій метод дослідження, у вимогах якого відображається специфіка її предмета, а значить, і свою методологію. Така методологія є приватно-науковою. Вона має різновиди відповідно до кожної

окремої науки [2, с. 13]. Обираючи ту чи іншу методологічну основу дослідження, необхідно врахувати, що будь-яка теорія утворює можливості для пізнання і перетворення дійсності. Це беззаперечне положення означає, що для тих наук і практичних органів, які використовують зазначені можливості, ця теорія виконує методологічну функцію [3, с. 409]. Всі правові науки, у тому числі і ті, що входять до системи наук про протидію злочинності, виконують у відповідній царині життєдіяльності методологічну функцію [4, с. 23-24]. Безпосередньо у дослідженнях використовуються окремі методи – найчастіше історичний, порівняльний, діалектичний, аналітичний, системний, інтегративний методи тощо, але від автора вимагається також виділяти загальнонаукові, спеціально наукові, філософські методи. Разом тим слід зазначити, що під час наукових розробок не неефективно використовуються пізнавальні можливості методів досліджень, а методологічні засади проведеного дослідження (у вигляді заявлених у вступі дисертації положень матеріалістичної діалектики) у самих роботах взагалі майже не враховуються. Однак, на нашу думку, ці обставини не дають підстав для викреслення визначення методології зі структури проведення наукових досліджень. Також спостерігається відсутність методології наукових досліджень з різних галузей правової науки і хоча наукові результати досліджень за однаковою тематикою в різних галузях правової науки можуть суттєво різнитися між собою – це може призвести до дублювання предметів досліджень. Така ситуація актуалізує як напярм підвищення якості наукових досліджень формування підходів до обрання їх методології залежно від специфіки предмета дослідження, уявлень про нього, сформульованих дослідником мети та завдань його наукових розвідок, визначень особливостей застосування методів наукового пізнання у певній галузі наукового знання. Використання загальної теорії боротьби зі злочинністю як методологічної основи наукових досліджень у науках «кримінального циклу» здатна усунути зазначені недоліки.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Визначення системи методів дослідження з позицій теорії кримінального процесу та криміналістики здійснювали ряд науковців: Ю.П. Аленін, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, В.Г. Гончаренко, В.С. Зеленецький, А.В. Іщенко, О.В. Капліна, Н.С. Карпов, С.І. Коновалов, М.В. Костицький, В.К. Лисиченко, М.М. Михеєнко, М.А. Погорецький, В.М. Салтєвський, О.Ю. Татаров, В.В. Тищенко, В.Ю. Шепітько, М.Є. Шумило та ряд інших науковців-правників. Н.В. Кушакова-Костицька зазначає, що спостерігається формальний підхід науковців до визначення методології їх робіт, внаслідок чого після завершення наукового дослідження правознавець перераховує фактично застосовані методи, але *postfactum* [1, с. 24-25]. До аналогічного плану висновків доходить і Д.А. Керімов у своїй роботі «Методологія права (предмет, функції, проблеми філософії права)», зазначаючи, що у правознавстві склалося нігілістичне відношення до філософського осмислення правових феноменів, що поглиблюється нерідко непрофесійним використанням відповідних гносеологічних засобів пізнання [4, с. 8]. М.В. Костицький зауважує, що те, у дослідженнях подається як методологія, є нічим іншим, як методикою, тобто описом того, які методи і де застосовувались автором [5, с. 15]. С. В. Вишновецька, визначаючи необхідність первинної постановки проблем (які підлягають вирішенню), зазначає, що жодна наука не може розвиватися без постановки проблем та їх вирішення [6, с. 32]. І.І. Котюк щодо вирішення питання про визначення системи методів наукового дослідження у певній галузі науки вказує, що для цього слід виходити з загальнонавчаних методологічних настанов і, насамперед, принципу взаємозв'язку та взаємозумовленості явищ об'єктивної дійсності, який зумовлює те, що в системі методів наукового пізнання функціонують світоглядні принципи (які традиційно називаються всезагальним методом), загальнонаукові, окремо наукові та спеціальні методи [7, с. 281]. Епізодичне визначення окремих проблемних питань методології та практики її реалізації під час використання пізнавальних можливостей методів у ході досліджень становлять інтерес для наукового пошуку.

**Постановка завдання.** У статті поставлено завдання визначити методологічні блоки проведення досліджень у науках кримінального (зокрема правоохоронного) циклу та виокремити методи, які є доцільними для проведення досліджень у цій галузі.

**Основний зміст.** У філософії методологія розглядається в двох контекстах: перший – як вчення, цілісна теорія про загальні погляди про принципи, засадничі ідеї, з яких має виходити дослідник при виборі підходів, методів пізнання та методики дослідження як технології їх застосування; другий – як система принципів, правил і способів організації та побудови теоретичної і практичної пошуково-пізнавальної діяльності. Ми розглядаємо методологію як інструмент для досягнення мети дослідження і тому виокремлюємо складові з точки зору їх практичного застосування під час наукової розробки будь – якої тематики.

Основними програмними компонентами будь-яких наукових досліджень виступають наукова постановка проблеми, її чітке формулювання; висунення альтернативних ідей щодо можливих шляхів вирішення проблеми; обрання оптимальної ідеї, за допомогою якої вірогідніше за все можливо досягнути вирішення проблеми; слідування цій ідеї під час пізнання; послідовне використання всіх інших альтернативних ідей за умови, якщо ідея, що була обрана на початку, не вирішила проблеми; вихід вирішеної проблеми на практику шляхом визначення етапів дії [4, с. 94]. Проблема як своєрідна форма пізнання дійсності виступає як мобілізуючий початок в науковому пошуку.

З огляду на це для забезпечення об'єктивності постановки проблеми дослідження вона повинна вичленовуватися та формулюватися у результаті аналізу практики (слідчої або оперативної – розшукової) шляхом вивчення узагальнень особливостей правоохоронної діяльності протягом певного терміну, інтерв'ювання та анкетування оперативних працівників, слідчих, прокурорів з питань, що визначаються у дослідженні, вивчення проведених наукових досліджень у галузях адміністративного, кримінального, кримінального процесуального права, кримінології, криміналістики, оперативної-розшукової діяльності, які були присвячені тематиці дослідження. У результаті виокремлюються окремі проблемні питання, які забезпечують можливість формулювання загальної проблеми, на підставі чого створюється програма дослідження.

Базовими для побудови та реалізації програми дослідження є положення:

- діалектики – про загальні закономірні зв'язки явищ, процесів та їх відображень, розвитку буття та його пізнання шляхом застосування методів творчо-пізнавального мислення на основі принципів об'єктивності, всебічності, конкретності, суперечності та історії з урахуванням положень діалектичних законів єдності та боротьби протилежностей, переходу кількісних змін у якісні та заперечення. Ці положення дозволяють: представити злочинну діяльність, спрямовану на вчинення певних злочинів, кримінальну процесуальну діяльність з доказування у кримінальних провадженнях по цих злочинах як взаємопов'язані різновиди людської діяльності, протилежність цілей яких зумовлює боротьбу між її суб'єктами; встановити закономірності процесу відображення досліджуваних злочинів та визначити, виходячи з їх змісту, засоби пізнання обставин події під час досудового розслідування;

- гносеології – про зміст та структуру пошуково-пізнавальної діяльності, які дозволяють визначити можливість в отриманні достовірних знань про вчинювані злочини та правоохоронну діяльність (наприклад у процесі розслідування), співвідношення теоретичного та практичного знання про них.

Наслідком цього повинно стати виділення певних недоліків чинного законодавства та формулювання пропозицій щодо внесення змін та доповнень до нього з метою оптимізації нормативно-правової регламентації певного процесу (пошукової діяльності, доказування у кримінальних провадженнях тощо).

Ці пропозиції формуються у вигляді певних гіпотез, які доводяться у процесі подальшого дослідження. Доведення сформульованих гіпотез, реалізація мети та основних завдань дисертації обумовлює етапність безпосереднього проведення дослідження. Пропонуємо здійснювати його у чотири етапи наукового пошуку, які відрізняються своїми приватними цілями і завданнями, діяльністю з їх реалізації, методами досягнення результатів. Для кожного з етапів ми виокремлюємо методи, які є найбільш доцільними саме у рамках цього етапу.

На аналітико-ознайомлювальному етапі розкривається стан досліджуваної проблеми з використанням наступних методів: пошуково-бібліографічний (за його допомогою здійснено пошук за бібліографічними каталогами бібліотек України та за онлайн-каталогами електронних бібліотек країн Центральної, Східної та Західної Європи, Північної Америки, Південно-Східної Азії літературних джерел із питань, які пов'язані з темою дослідження); метод порівняльного аналізу (на підставі вивчення наукової літератури, методичних та практичних рекомендацій, відомчих узагальнень практики визначити прогалини в науковому забезпеченні питань дослідження); соціологічний метод (дозволяє шляхом проведення опитування встановити проблемні питання, які із погляду практиків потребують свого вирішення).

На концептуально-моделювальному етапі шляхом застосування системно-структурного методу та методу моделювання розробляється план-конспект дослідження, який дає змогу структурувати предмет дослідження, його завдання та методи їх вирішення.

На технологічному етапі застосовуються пошуково-бібліографічний та історичний метод, соціологічні методи (вибірка, анкетування, інтерв'ювання) та методи статистичного узагальнення (статистичного групування та аналізу), спостереження, опису, аналізу, синтезу, абстрагування,

формально-логічний, порівняльно-правовий методи та метод експерименту – шляхом застосування яких здійснюється відбір та дослідження теоретичного та емпіричного матеріалу (описання, узагальнення, інтерпретація відповідно до висунених гіпотез, завдань дисертаційного дослідження), формулюються його проміжні результати по розділах дисертації.

На завершальному етапі застосовуються методи критичного аналізу, діагностики та системно-структурний метод (які дозволяють оформити дисертацію відповідно до вимог, встановлених для такого роду робіт; здійснити рефлексивну оцінку процесу виконання дослідження на предмет підтвердження чи спростування висунутих на початку гіпотез, вирішення поставлених завдань, коректності застосування методів дослідження, достовірності результатів, що відображені у загальних висновках по роботі та оприлюднені у наукових фахових виданнях.

Формування уявлень про особливості методології проведення наукових досліджень в окремих галузях юридичної науки відбувається у результаті зустрічного руху теоретичних викладок загального методологічного характеру та розробок питань методології проведення конкретного дослідження. Це дозволяє: перевірити на практиці життєздатність наявних на сьогодні положень теорії методології проведення юридичних наукових досліджень та виявити в ній прогалини, неточності чи невідповідності сучасним правовим явищам; підвищити науковий рівень досліджень окремих проблемних питань теорії та практики правоохоронної діяльності в аспекті їх обґрунтованості, коректності обрання методів та вдосконалення критеріїв оцінки достовірності отриманих результатів.

**Висновок.** Вивчення загальних положень методології здійснення наукових досліджень, що розкриваються в літературі, у галузі загальної філософії та філософії права, а також теоретичних узагальнень досвіду проведення досліджень у науках кримінального (зокрема правоохоронного) циклу (адміністративного, кримінального права, кримінального процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності) забезпечує побудову програми дослідження, яка повинна містити як мінімум чотири блоки: аналітико-ознайомлювального, призначеного для розкриття стану досліджуваної проблеми; концептуально-моделювального – для структурування уявлень про предмет дослідження, його завдання та методи їх вирішення; технологічного – для проведення відбору та дослідження теоретичного та емпіричного матеріалу; завершального, у межах якого здійснюється оформлення відповідно до встановлених для такого роду робіт вимог та рефлексивна оцінка процесу виконання дослідження. До системи основних методів дослідження тематик у галузі юридичних наук кримінального циклу (зокрема – правоохоронної діяльності) повинні бути включені наступні методи: матеріалістичної діалектики, спостереження, описання, аналізу, синтезу, абстрагування, формально-логічний, експерименту, діагностики, системно-структурний, порівняльний, пошуково-бібліографічний, історичний, порівняльно-правовий, соціологічний, моделювання, статистичного узагальнення.

#### Список використаних джерел:

1. Кушакова-Костицька Н. В. Методологічні проблеми сучасних правових досліджень: об'єктивна необхідність чи суб'єктивна формальність. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2013. № 1-2. С. 23-31.
2. Шептулин А. П. Диалектический метод познания. М. : Политиздат, 1983. 320 с.
3. Зеленецкий В. С. Свод монографических работ новой научной направленности. К. : Истина, 2012. 776 с.
4. Керимов Д. А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права). 2-е изд. М. : Аванта+, 2001. 560 с.
5. Костицький М. В. Деякі аспекти філософських і методологічних проблем наук процесуального права (за матеріалами доповіді на I Міжнародній науковій конференції «Актуальні проблеми теорії та практики нотаріального, цивільного, виконавчого процесів: співвідношення і взаємодія», 21 лютого 2013 р., м. Київ, КНУ ім. Т. Шевченка). *Науково-інформаційний вісник*. 2013. № 7. С. 12-18.
6. Вишневецкая С. Проблема как объект методологического исследования в контексте методологии науки трудового права. *Закон и жизнь*. 2013. 8/3. С. 32-36.
7. Котюк І. І. Судове впізнання: проблеми методології та практики: дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. К., 2008. 427 с.